

● **فراریان کوهستان / داستان / فارسی**

farāriyān-e kūhestān

ناظم مان

nāzem mān

شانزده فصل از ترجمه یک رمان خارجی است. فصل اول با نام «محاصره شبانه» و فصل شانزدهم با عنوان «شب زمستانی» نگاشته شده است.

قم: مسجد اعظم؛ شماره نسخه: ۷۲۴

آغاز: گوره دیل ده کوچکی است که در دامنه ی وادی کوه کوچکی که به فاصله ی دو کیلومتری دریا کشیده شده است قرار گرفته و کمی پائین تر از آن خانه ای کوچک بیلای به نظر می رسد؛ **انجام**: من تا حال زنده مانده ام با زهم باید بمانم برای خاطر خانواده های خودمان برای جبران اعمال بدم می بایستی به زندگی خود ادامه دهم. بعد درحالی که باد و برف جا پاهای او را از بین می برد دور شد و کمی بعد از نظر غایب گردید

خط: نستعلیق، بی ک، بی تا؛ جلد: مقوا، ۱۳۳گ، ۲۲ سطر، اندازه: ۲۱×۲۱سم [ف: مخ: ۴-۱۴۴۱]

● **فرازستان / تاریخ ایران / فارسی**

farāzestān

تویسرکانی، اسماعیل بن محمد علی، - ۱۳۱۰ قمری
toyserkānī, esmā'īl ebn-e mohammad 'alī (- 1893)

اهداء به: ناصرالدین شاه قاجار

تاریخ تألیف: ۱۲۹۰ق

به درخواست مانگجی لیمجی هوشنگ هاتریای درویش فانی ساخته است، در هفت «تابش»، هر یک در سه «ارش» به فارسی سره در تاریخ پادشاهان ایران از مهابادیان تا پایان کار ساسانیان از روی شاه نامه فردوسی و چهار چمن و دساتیر: تابش ۱. در چگونگی پایه آفرینش؛ ۲. چگونگی یاس و زاب بودن کتبی؛ ۳. گزارش فرمانفرمائی پیشدادیان؛ ۴. پیدایش جهانیانی و فرهنگ کیان؛ ۵. گزارش فرماندهی کاوسیان و اشکانیان؛ ۶. گزارش چگونگی نژاد ساسانیان؛ ۷. گزارش دانایان چرخه واپسین.

آغاز: بایسته بود همیشه هست بی تندیس دادر را در آغاز هر کار یاد کردن سزاست بزرگ فروغی که شیدستان از او شید گیرد

انجام: در خردمندی و انشوری پیره والد و خشوران و بزرگ خدیوان فروردین و فرازین گردند

چاپ: مشار فارسی، ج ۱، ص ۱۰۱۲؛ بمبئی، سنگی، ۱۳۱۱ق / ۱۲۵۳ش / ۱۸۹۴م، وزیری، ۴+۴ص

[دنا ۹۱۴/۷ (۵ نسخه)؛ مشار ۳۳۰؛ الذریعة ۱۵۱/۱۶؛ نسخه های منزوی ۴۳۶۹؛

فهرستواره منزوی ۱۰۴۳/۲]

شرح و حواشی:

۱- مقدمه فرارستان؛ درویش فانی (۱۲۳۰-۱۳۰۷)

۱- قم؛ موعشی؛ شماره نسخه: ۸۳۶۸

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، کا: فراهانی مشهور به سلطان کاتب درالخلافة تهران، تا: شوال ۱۲۹۶ق؛ مهر: کتابخانه مهندس بغیری؛ جلد: تیماج، ۱۰۳گ، ۱۷ سطر، اندازه: ۱۷/۵×۲۲سم [ف: ۲۱-۳۳۴]

۲- تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۴۶۹۹

خط: نستعلیق، بی ک، تا: رجب ۱۳۰۲ق؛ جلد: میشن مذهب، ۶۱گ، ۱۴ سطر، اندازه: ۱۸/۷×۲۵/۶سم [ف: ۳-۵۷۲]

۳- تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۱۷۶۸

خط: نستعلیق، بی ک، تا: رجب ۱۳۰۳ق (آذر ۱۲۵۴ یزدگردی = اپریل ۱۸۸۶)؛ افتادگی: آغاز؛ جلد: میشن تریاکی، ۸۸گ، ۱۲ سطر، اندازه: ۱۳×۲۱سم [ف: ۳-۵۷۲]

۴- مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۴۲۶۳

آغاز: برابر؛ انجام: تا که اندر این جهان کجمدار نامی از فانی بماند یادگار

فاقد مقدمه ای است که دیگری در شرح لغات آن نوشته است؛ خط: نستعلیق، بی ک، تا: ۱۳۰۵ق؛ واقف: نایینی؛ جلد: چرمی، ۳۰۱گ، ۱۲ سطر (۱۴×۷/۵)، اندازه: ۲۱/۵×۱۳/۷سم [ف: ۷-۱۴۲]

۵- تهران؛ فیاض، علی اکبر (دکتر)؛ شماره نسخه: ۱۳۹

خط: نستعلیق، کا: اسفندیار بن رستم اسدآبادی، تا: ۱۳۰۷ق [تشریه: ۷-۶۹۸]

→ الفراسة < دلائل الفراسة

→ فراست < انسان نامه

→ فراست < مختصر فی علم الفراسة

→ فراست < الادب و السياسة فی علم النظر و الفراسة (ترجمه)

● **الفراسة / قیافه شناسی / عربی**

al-firāsa

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۶۳۴/۶

آغاز: الحمد لمن يستحق الحمد لهوبته

خط: نستعلیق، بی ک، تا: ۱۰۴۳ق؛ ۳۱ سطر، اندازه: ۳۱×۱۸سم [ف: ۲-۳۹۶]

● **الفراسة / علوم غریبه / عربی**

al-firāsa

افلاطون، ۴۲۷؟ - ۳۴۷؟ قبل میلاد

aflātūn (-427 - -347)

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

Farabi

060050

ف

● فائت الفصیح / ادبیات / عربی

fā'it-ul faṣīḥ

غلام ثعلب، محمد بن عبدالواحد، ۲۶۱ - ۳۴۵ قمری
qolām sa'lab, mohammad ebn-e 'abd-ol-vāhed (876-957)

او می گوید که آن را بر ابوموسی حامض پس از مرگ ثعلب هنگامی که گرد می آوردم خواندم.
چاپ: قاهره، محقق: محمد جبار المعید، مجله معهد المخطوطات العربية، مجلد ۱۹، ۱۳۹۴ق.

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۱۵۱/۴-ف

نسخه اصل: حسین چلبی ش ۸۵۶؛ خط: نسخ، کا: علی بن جعفر بن موسی بن درمون عراق، تا: پایان ذیحجه ۵۴۲ق؛ ۱۲ سطر [فیلمها ف: ۱-۴۱۹]

تهران؛ مینوی، مجتبی؛ شماره نسخه: ۱۳۳/۲بخش ۳
نسخه اصل: همان نسخه بالا [ف: ۱۴۱-]

↪ فائده ← عقل

● فائده / طب / عربی

fā'eda

qostā ebn-e luqā (- 9c)

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۴۵۷۳/۱۸

آغاز: هذه فائده ذکر قسطا بن لوقا فی مقاله فی الاحتراس من النزلة. انی اعرف اناساً کثرة احدهم امیرالمؤمنین المتوکل ... (فی) التحرز من الزکام و النزلة). (ایا صوفیا ۳۷۲۴ گ ۹۶-۱۰۰پ)؛ انجام: و مجالسه من الورد ورقة فقط، منقی من الاقماغ. تمت

الفائده علی ید ... منصور بن ولی الله ... سنة ۱۰۸۶

بی کا، بی تا؛ کاغذ: ترمه، جلد: میشن زرد، اص (۹۳پ)، اندازه: ۳۹/۵×۲۳سم [ف: ۷-۴۲۷]

● فائده / طب / عربی

fā'eda

رازی، محمد بن زکریا، ۲۵۱ - ۳۱۳ قمری
rāzī, mohammad ebn-e zakariyā (866 - 926)
به نام «الرسالة الشمیة و مقالة فی الورم و الزکام».

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۴۵۷۳/۱۷

آغاز: بسمله. کتب شهید بن الحسین البلخی الی محمد بن زکریا الرازی، یسئله عن علة ابی زید احمد بن سهل البلخی الکاتب، فاجابه فهمت ما ذکررت من وصف العلة؛ انجام: بهما انشاء الله تعالی. تمت الرسالة، و الحمد لله حق حمده ...
بی کا، بی تا؛ جلد: میشن، گ ۲ (۹۲پ-۹۳پ)، اندازه: ۳۹/۵×۲۳سم [ف: ۷-۴۲۷]

● فائده / اخلاق / عربی

fā'eda

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ قمری
fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۶۴۵۲/۱۳-عکس

آغاز: قال: من لایهذب علمه اخلاقه فی الدنيا لایعد نفسه ... ثم شرع فی ان یتعلم الفلسفة فیعلمها امکن ان لایصیر فیلسوف رغد ولانیهروج و لایاطل و کل میسر لما خلق له و الحمد لله لو اهب العقل و صلی الله علی سید الانبیاء محمد و آله الکرام
نسخه اصل: آستان رضوی؛ بی کا، بی تا [فیلمها ف: ۳-۲۵۴]

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

آغاز: الاطیبین و حامته الاقرین مواضع سرک و حمله کتابک ... و بعد فیقول أحوج ... محمد بن محمد یلقب باقر الداماد الحسینی ... انی مذ مصرت العلم وتمصرت الحکمة؛ **انجام**: الخامسة قضية الاصل وجوب استحضار النية فعلاً ... مثل ذلك من الاریب النیه واما اعتراض جدی المحقق اعلی الله قدره علیه خط: نسخ، بی کاء، تا: عصر مؤلف؛ افتادگی: آغاز و انجام؛ مصحح، محشی با نشان «من عفی عنه» و «منه دام ظله»، با خط خوردگی، با علامت بلاغ؛ جلد: گالینگور مشکى، ۱۱ گگ، ۱۱ سطر، اندازه: ۱۷×۲۶سم [ف: ۵-۲۹۶۵]

۳۰. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۸۵۹

آغاز: برابر؛ **انجام**: المسئلة الخامسة: قضية الاصل وجوب استحضار النية فعلاً من كل اجزاء العبادة ... و نحن نقول انا قد حققنا فی صحفنا الحکمة الالهية ان طاع (؟) الامکان هو العدم المحوجة الى الجاعل و ان الحقيقة الامکانية فی حد جوهرها مفتاقا الى ابداع الجاعل اياها فالجاعل يفعل سنخ جوهر الماهية و يفعل نفس ذاتها فيفتزع منها الوجود (تمت الكتاب).

خط: نسخ خوش، بی کاء، بی تا؛ افتادگی: انجام؛ محشی با نشان «منه» و «منه رحمه الله»؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: تیماج، ۱۷ گگ، ۱۷ سطر (۱۳×۷/۵)، اندازه: ۲۰/۵×۱۴/۵سم [ف: ۵-۱۷۶۰]

۳۱. تهران؛ حقوق؛ شماره نسخه: ۱۰/۳-۵

انجام: فکل عبادة مشترطة باستدامة خط: نسخ، بی کاء، بی تا؛ افتادگی: انجام؛ محشی با نشان «منه مدظله العالی»، با نشانه بلاغ؛ ۹۶ گگ (۲۸پ-۱۲۳پ) [ف: ۵-۲۳۰]

● عیون المسائل و نتایج العلوم / فلسفه / عربی

'uyūn-ul masā'il wa natāyij-ul 'ulūm

فارابی، محمد بن محمد، ۹۲۶۰ - ۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

بیست و دو مسأله فلسفی است که فارابی در آنها بر پایه نظریات و آراء ارسطو با اختصار بحث کرده است و مشتمل بر مقدمه ای منطقی و مقداری از مباحث طبیعی و اکثر مباحث علم الهی است که در کمال اختصار و متانت لفظ و معنی تألیف شده است. عیون الانباء (۲: ۱۴۰) یکی از تصنیفات فارابی را به نام «کتاب عیون المسائل علی رای ارسطوطالیس» ضبط کرده و آن را چنین توصیف نموده: «و هی مائة و ستون مسئلة جوابات لمسائل سئل عنها و هی ثلاث و عشرون مسئلة» توصیف مذکور می رساند که آن کتاب غیر از این رساله است و ما نسخه ای از آن نیافتیم. ولی این رساله که منسوب به ابو نصر فارابی است، در برخی نسخه ها به شیخ الرئیس و هم به ابوالبرکات بغدادی نسبت داده شده است.

آغاز: بسمله. العلم یتقسم الی تصور مطلق کما یتصور الشمس و القمر و العقل و النفس. و الی تصور مع تصدیق کما یتحق کون السموات کالاکر بعضها فی جوف بعض.

۵۲ گگ، ۱۶ سطر، اندازه: ۱۷×۱۲/۵سم [اهدائی رهبر: ۳-۴۷۶]

۲۱. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۵۹۰۹

آغاز: برابر؛ **انجام**: اذا وضعت یدک فی الماء فقل بسم الله و بالله اللهم اجعلنی من التوابین و اجعلنیم المتطهرین و مرسل ابن ابی عمیر علیه السلام ...

خط: نستعلیق، بی کاء، تا: قرن ۱۲؛ افتادگی: انجام؛ رکابه دار؛ تملک: صدرالافاضل؛ جلد: تیماج، ۳۴ گگ، ۱۵ سطر، اندازه: ۲۰×۱۳/۵سم [ف: ۴۴-۱۲۶]

۲۲. مشهد؛ ادبیات؛ شماره نسخه: ۵۹/۱ فیاض

کامل؛ خط: نسخ، کاء: محمد بن محمد شریف خاتون آبادی ملقب به کاظم مدرس مسجد جامع و خادم روضه رضویه، تا: ۲۷ ربیع الثانی ۱۱۱۳ق؛ جلد: تیماج مشکى، ۱۴ سطر (۱۱/۵×۶/۵)، اندازه: ۱۲×۱۸سم [ف: ۱۹۳-]

۲۳. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۱۶۸۸/۳

بخشی از آن؛ خط: نسخ، بی کاء، تا: با تاریخ ۱۱۲۵ق؛ ۲ گگ (۵۵پ-۵۶) [ف: ۵-۳۳۴]

۲۴. مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۲۴۴۵

آغاز: برابر؛ **انجام**: و أما اعتراض جدی المحقق اعلی الله قدره علیه.

در فهرست «افق المبین» آمده؛ خط: نسخ، بی کاء، تا: با تاریخ ۱۱۶۲ق؛ افتادگی: انجام؛ واقف: آقا زین العابدین، ۱۱۶۲ق؛ ۹۶ گگ، ۱۵ سطر، اندازه: ۱۹/۳×۱۱/۵سم [ف: ۲۰-۴۷]

۲۵. تهران؛ ملی؛ شماره نسخه: ۲۳۰۴

آغاز: برابر؛ **انجام**: فالجاعل يجعل سنخ جوهر الماهية و يفعل نفس ذاتها فيفتزع منها الوجود.

خط: نسخ، بی کاء، تا: با تاریخ ۱۲۳۸ق؛ افتادگی: انجام؛ مصحح، محشی؛ تملک: مهر: «عبده ابن حسن محمد»؛ واقف: محمد حسن قزوینی، ۱۲۳۸ق؛ ۸۰ گگ، ۱۵ سطر (۱۳/۵×۸)، اندازه: ۱۹/۵×۱۲/۵سم [ف: ۱۲-۵]

۲۶. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۵۶۳۰/۲

آغاز: برابر؛ **انجام**: و ارتکاب مثل ذلك من الاریب النیه غریب.

خط: نسخ، کاء: محمد موسوی، تا: ۱۲۵۲ق؛ مصحح، محشی؛ ۴۶ گگ (۹۰پ-۱۳۵پ)، ۲۰ سطر، اندازه: ۱۹×۱۵سم [ف: ۱۵-۳۰]

۲۷. اصفهان؛ ابوالبرکات، رضا؛ شماره نسخه: ۱۶/۱

خط: نستعلیق، کاء: محمد بن آخوند ملامحمد محسن هزار جریبی اصفهانی، تا: ۱۲۵۶ق؛ ۴۸۱ گگ (۱پ-۴۸۱)، ۲۳ سطر [سه کتابخانه اصفهان: ف: ۲۱-]

۲۸. مشهد؛ شیخ علی حیدر؛ شماره نسخه: ۹۲/۱

آغاز: برابر؛ **انجام**: فاذن قد اختص المستحب منه للوضوء بجواز التقدید عنده. الحادية عشرة ...

خط: نسخ، بی کاء، بی تا؛ افتادگی: انجام؛ جلد: چرم، ۵۲ گگ (۳پ-۵۴) [مؤید: ۳-۶۵۳]

۲۹. قم؛ گلپایگانی؛ شماره نسخه: ۶۳۹۸-۳۲/۹۸

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

'ilm-ul-lāh ta'ālā fī tījād-il mumkināt-il imkān wa-l wujūb

فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، ۱۰۰۶ - ۱۰۹۱
قمری

feyz-e kāshānī, mohammad ebn-e šāh morteza (1598 - 1680)

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۱۸۳۵۲

آغاز: الحکمیة فهو اظهر من ان یخفی فاعرف؛ انجام؛ و فوق کل

ذی علم و علیهم و الحمد لله رب العالمین

خط: نسخ، بی کاء، تا: قرن ۱۱؛ کاغذ: نخودی، جلد: تیماج [رایانه]

به علم الله عین ذاته < علم الله تعالی

● علم الله و الحركة و السكون / فلسفه / عربی

'ilm-ul lāh wa-l ḥarika wa-s sukūn

؟ فضل بن احمد بن خلف، ق ۶ قمری

fazl ebn-e ahmad ebn-e xalaf (- 12c)

درباره دانایی خدا و حرکت و سکون و عقل و نفس و طبیعت و عنصر است.

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۹۴/۳-ف

نسخه اصل: اباصوفیا ۳۷۲۲؛ خط: نسخ، بی کاء، بی تا؛ ۱۹ سطر

[قیلمها ف: ۱-۴۰۵]

به علم الهی < علم الباری تعالی

به علم الهی < علم الباری

به علم الالهی < رسالة الخاقانیة

به العلم الإلهی < التوحید و النبوة و الولاية

به العلم الالهی < حسنیة

به علم الالهی < لام العهد

به العلم الإلهی < علم الواجب

● العلم الالهی = العلم الأعلى = الملاً الأعلى / فلسفه / عربی

al-'ilm-ul ilāhī = al-'ilm-ul a'lā = al-mala'-ul a'lā

فارابی، محمد بن محمد، ۹۲۶۰ - ۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

چاپ: قاهره، محقق: عبدالرحمان بدوی، دارالنهضة العربية، چاپ ۲، ضمن: افلوطن عندالعرب، ۱۹۶۶م چاپ شده.

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۶۵۳۲/۵

خط: نستعلیق، بی کاء، تا: رجب ۸۹۹ق؛ مصحح؛ جلد: تیماج، ۴گ

هذا اشارة الى ما قاله الظاهريون من المنتسبين الى الحكماء؛ انجام؛
فیکون هو امامنا و هو المطلوب

رساله‌ای است کوتاه در علم خداوند متعال، مسأله حسن و قبح و آیاتی که در شأن حضرت امام علی بن ابیطالب (ع) نازل شده و ظاهراً قطعه‌ای از شرح یا حاشیه کتابی باشد. از خواجه نصیرالدین طوسی با عناوین «المحقق نصیرالدین» نقل کرده؛ خط: نستعلیق، کاء: محمد بن ابراهیم بن عیسی اوالی بحرانی، تا: حدود نیمه قرن ۱۰؛ مصحح؛ کاغذ: فرنگی، ۶گ (۱۳۶-۱۴۱)، ۲۲-۲۵ سطر، اندازه: ۱۰×۱۵سم [ف: ۳۴-۶۹۷]

۲. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۶۰۲/۷

در هفت «مطلب»؛ خط: نستعلیق، بی کاء، تا: سه‌شنبه میان دهه اول شوال ۹۸۸ق؛ جلد: تیماج، ۶۷ص (۶۳-۱۲۹)، ۲۶ سطر (۱۲×۵)،

اندازه: ۹×۱۶سم [ستا: ف: ۱-۳۸۸]

۳. تهران؛ انجمن آثار و مفاخر فرهنگی؛ شماره نسخه: ۳۸/۶

آغاز: بسمله - قال الاخ الاستاد مدظله العالی فی اثبات علمه تعالی بما يتبعه؛ انجام؛ و لا يتصور ذلك هذا و بعد بقى ابحاث طوینا علی عزها محمد الجسیم فیہ ۱۲۷۴. (به ظاهر ۱۲۷۴ سال انتساخ این نسخه است).

نویسنده از قول استاد خود می‌گوید: «قال الاخ الاستاد مدظله العالی ... خداوند عالم است و علم الهی از جمله صفات خداوندی است، چه خداوند تعالی مبدأ آثار است و این میدئیت او یا باید «ذاتی» باشد یا بر حسب «قصد» و یا بر سبیل «اتفاق بعد او یا رد و نقض بعضی از این قسمت‌ها به میدئیت ذاتی الهی می‌رسد و از این میدئیت ذاتی علم خداوندی را اثبات می‌کند؛ خط: نسخ خوش، کاء: محمد جسیم، تا: ۱۲۷۴ق؛ ۲ص (۲۵-۲۶)، ۱۵ سطر (۵/۸×۱۵/۵)، اندازه: ۱۵/۵×۲۱/۵سم [ف: ۲۱۵]

● علم الله بالاشياء / کلام و اعتقادات / عربی

'ilm-ul-lāh bi-l-ašyā'

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳/۱۰ خونی

بی کاء، بی تا؛ جلد: تیماج، ۲۸۲ص، ۱۴+۱۷ سطر، اندازه: ۲۰×۵سم

[ف: ۷-۲۶۴]

● علم الله تعالی بالجزئیات / فلسفه / عربی

'ilm-ul-lāh ta'ālā bi-l-juz'īyyāt

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۵۲۳۲/۲۳

خط: نستعلیق تحریری، بی کاء، تا: ۱۰۳۵ق؛ ۵گ (۱۳۸-۱۴۲پ)

[مختصر ف: ۵۵۷-]

● علم الله تعالی فی ایجاد الممكنات الامکان و

الوجوب / فلسفه / عربی

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فخا)؛ جلد بیست و دو؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276260

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱۰/۲۰۱۳

280605

Farabi

060050

ORIENTALIA LOVANIENSIA
ANALECTA
— 248 —

ARABIC AND ISLAMIC STUDIES
IN EUROPE AND BEYOND

ÉTUDES ARABES ET ISLAMIQUES
EN EUROPE ET AU-DELÀ

*Proceedings of the 26th Congress
of the Union Européenne des Arabisants et Islamisants
Basel 2012*

edited by

MAURUS REINKOWSKI and MONIKA WINET

in cooperation with

SEVINÇ YASARGIL

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	280605
Tas. No:	297.09 CON. D

PEETERS
LEUVEN – PARIS – BRISTOL, CT
2016

TERMINOLOGICAL FINGERPRINTS IN A COMMENTARY
ON THE ALMAGEST ATTRIBUTED TO AL-FARABİ¹

Johannes THOMANN
Zurich

The greatest monument to Ancient mathematical astronomy is undoubtedly the *Mathēmatikē Syntaxis* of Klaudios Ptolemaios, later called *al-Mağisṭī* in Arabic and *Almagestum* in medieval Latin. In this work Ptolemy provided a complete account of every segment of astronomical theory, covering solar, lunar and planetary motion, the position of the fixed stars, solar and lunar eclipses, rising and setting phenomena, retrograde motion and elongation of the planets from the sun.² Ptolemy used geometrical models and provided proof of their properties. Using observations made partly by earlier Babylonian and Greek astronomers and partly by himself, he determined size and velocity for each element of those models. Also, he provided tables for use in practical calculations. In particular, Ptolemy occasionally included general notes on methodological and philosophical matters.³

The *Almagest* was not an immediate success: in practice it took two centuries until astronomers began to follow Ptolemaic astronomy.⁴ The *Almagest* became the principal textbook in the school of Alexandria, and between the third and sixth centuries it generated at least seven commentaries.⁵ Those of Theon of Alexandria, preserved almost in its entirety, amounts to his lecture course on astronomy in Alexandria.⁶

After the sixth century, the tradition of Ptolemaic astronomy disappeared. It was not until the ninth century that the Greek text was again copied in manuscripts of Byzantine scholars.⁷ The revival in Constantinople of

¹ My thanks go to Damien Janos for his valuable suggestions, and to Paul Osborne for correcting the English text of this article.

² Pedersen, *Survey*.

³ Taub, *Universe*.

⁴ Jones, *Rejection* 39.

⁵ Pingree, *Teaching*; Thomann, *Kommentar*.

⁶ Theon, *Commentaires*; Tihon, *Livre V*; Pingree, *Teaching* 78.

⁷ The date of MS Vat. gr. 1291 which contains Ptolemy's *Handy Tables* was revised by Wright, *Date and put into the mid-eighth century*. This was accepted by Brubaker,

301-314

MAJULU YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKUMAN

01 Ekim 2012

278830

Warburg Institute Colloquia
Edited by Charles Burnett, Jill Kraye and Will Ryan

12

In the Age of al-Fārābī:
Arabic Philosophy in the Fourth/Tenth Century

Edited by Peter Adamson

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	278830
Tas. No:	199-563 AGE.F

The Warburg Institute – Nino Aragno Editore
London – Turin 2008

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Farabi

060050

01 Ekim 2020

Warburg Institute Colloquia

Edited by Charles Burnett, Jill Kraye and W. F. Ryan

11

Classical Arabic Philosophy:

Sources and Reception

Edited by Peter Adamson

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	278829
Tas. No:	109.563 C.I.A.A

The Warburg Institute – Nino Aragno Editore
London – Turin 2007

278829

Farabi

060050

Kirmani, Hamidüddin

111120

01 Ekim 2020

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Contrariety and Similarity in God according to al-Fārābī and al-Kirmānī: A Comparison*

Carmela Baffioni

In recent years scholars have pointed out general doctrinal and linguistic similarities between *falāsifa* (Muslim thinkers mainly influenced by Greek thought) and Ismā'īli thinkers or *du'ā* (principally Abū Ya'qūb al-Sijistānī and Ḥamid al-Dīn al-Kirmānī) in terms of onto-cosmological theories and their conception of nature.¹ But a good deal remains to be done in order to discover for certain which Greek doctrines actually inspired the *falāsifa* and the Ismā'īlis.

A common feature is Neoplatonism, which could have been revived in the onto-cosmology of the *falāsifa* and in Ismā'īli thought, at least after al-Nasafī. But Walker and De Smet have shown how far removed al-Sijistānī and al-Kirmānī are from the well-known Chain of Being – One or Good, Intellect and Soul – commonly related to ancient Neoplatonism. On the other hand, al-Fārābī, the Ikhwān al-Ṣafā', and Avicenna (though his approach is different) also refer to the Chain of Being in various forms. The question that remains to be solved is which forms of Neoplatonism can be traced in the various Muslim thinkers.

A special aspect of the process of emanationism is here considered: the way in which the First Principle is introduced by al-Fārābī (d. AH 339/AD 950), particularly in *Ārā' ahl al-madīnat al-fāḍila*,² and by al-Kirmānī (fourth–fifth century AH/tenth–eleventh century AD), particularly in *Rāḥat al-'aql*.³ After a presentation of the similarities between these treatments and their different perspectives, this paper focuses on the relationship, or rather the lack of a relationship, between the First Principle and the concepts 'contrary' (*ḍidd*) and 'similar' (*mithl*).

The aim here is to clarify some points regarding the influence of Greek works in al-Fārābī and al-Kirmānī and then to draw some conclusions about the relationship between the *falāsifa* and the Ismā'īli *da'wa*.

The Fārābian *Madīnat al-fāḍila* opens with a consideration of the nature of God,

* I am very grateful to Peter Adamson for his suggestions and comments.

1. Studies by P. E. Walker (especially *Early Philosophical Shiism: The Ismaili Neoplatonism of Abū Ya'qūb al-Sijistānī*, Cambridge, 1983, and *Abū Ya'qūb al-Sijistānī: Intellectual Missionary*, London and New York, 1996) and D. De Smet (*La Quiétude de l'intellect: néoplatonisme et gnose ismaélienne dans l'œuvre de Ḥamid al-Dīn al-Kirmānī*, Leuven, 1995) identify numerous similarities between and possible ancient sources of various systems of thought.

2. I based my analysis on Dieterici's edition (F. Dieterici, *Alfarābī's Abhandlung Der Musterstaat*, Leiden, 1895 [hereafter *Madīna*]), comparing it with the editions of Nader – as republished in Campanini's Italian translation – and Walzer. See al-Fārābī, *La città virtuosa*, transl. M. Campanini, Milan, 1996; and *Al-Farabi on the Perfect State*, ed. R. Walzer, New York, 1985.

3. 2nd edn, ed. M. Ghālib, Beirut, 1983 [hereafter *Rāḥat*].

working in late third-/ninth- and early fourth-/tenth-century Baghdad used quite sophisticated medical methods in recording patient histories, devising new treatments and confronting previous theory with their own experience. For the first time in history, we have clear evidence linking elite medical practice and 'research' to hospitals, in which students were taught the art of medicine. Therefore, both the hospital as an institution and the medicine practised and developed therein are highly innovative. Some aspects such as the use of control groups or animal testing seem to foreshadow modern developments, but of course we must be cautious not to overstate the case, and be aware of the historical difference.

There is, however, one aspect in which, in my opinion, al-Rāzī exceeded the epistemological competence of at least some of his modern colleagues. For he does not fall into the trap of the sort of blind scientism for which much modern medicine is often criticized. He uses statistical data, but insists that patients are individuals, and that when treating them one cannot obtain absolute certainty.

In the *Apology* Plato portrays Socrates as recounting that the oracle at Delphi declared him to be the wisest man.⁹³ This divine utterance stunned Socrates at first. Yet when he tried to find anyone wiser than himself, he noticed that the oracle was right. Not that he knew more than other people did, but he was wiser than they in that he was acutely aware of his own ignorance.⁹⁴ In this sense, al-Rāzī knows more, or is wiser, than those who still think that clinical practice is an exact science. He and his fellow practitioners fully realized their epistemological limitations and the problematic nature of medical knowledge.

Razi, Ebu Bekir
170195

Farabi
060050

93. Plato, *Apology*, 21 A 5–6.

94. *Ibid.*, 21 D 3–E 2.

Abū Bakr al-Rāzī and al-Fārābī on Medicine and Authority

Lutz Richter-Bernburg

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

The attitude of Alexander of Aphrodisias towards Galen was rather more nuanced than was later recognized in the Islamic tradition,¹ for which he assumed the role of defender of philosophy against the pretensions of medicine, as represented by Galen's forays into logic and physics. In the fourth/tenth century al-Fārābī followed this example, seeking to put medicine in its proper place and thus to restore order to the house of learning.² Or so, at least, it seemed to the most prominent of his successors, including Avicenna, Averroes, and Maimonides.³ But we find a rival position in the works of al-Fārābī's older contemporary, Abū Bakr al-Rāzī. He not only upheld

1. On this see F. W. Zimmermann, 'Al-Fārābī und die philosophische Kritik an Galen von Alexander zu Averroes', in *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, phil.-hist. Klasse, Dritte Folge, Nr. 98: *Akten des VII. Kongresses für Arabistik und Islamwissenschaft*, Göttingen, 1976, pp. 401–14, esp. pp. 409–10; P. Thillet, *Alexandre d'Aphrodise: 'Traité du destin'*, Paris, 1984, esp. pp. xxxii–xlix. For the later image of Alexander's staunch opposition to Galen see N. Rescher and M. E. Marmura, *The Refutation by Alexander of Aphrodisias of Galen's Treatise on the Theory of Motion*, Islamabad, 1965, esp. p. 3, and N. Rescher, *Temporal Modalities in Arabic Logic*, Dordrecht, 1967, pp. 2, 46–8. Cf. L. Richter-Bernburg, 'Medicina ancilla philosophiae', in *The World of Ibn Ṭufayl: Interdisciplinary Perspectives on Ḥayy ibn Yaqzān*, ed. L. I. Conrad, Leiden, 1996, pp. 90–114.

2. He took the subject up repeatedly, not only in his *Rebuttal of Galen* (see n. 6 below), but also in *Iḥṣā' al-'ulūm*, ed. A. González Palencia as *Al-Fārabi: Catálogo de las ciencias*, Madrid, 1953, p. 94, lines 9–15; *Al-Fārabi's Commentary and Short Treatise on Aristotle's 'De Interpretatione'*, transl. F. W. Zimmermann, London, 1981, index, p. 269a, s.v. Galen; *Kitāb al-Khiṭāba*, ed. J. Langhade in *Al-Fārabi: deux ouvrages inédits sur la rhétorique*, Beirut, 1971, esp. p. 71, lines 8–10; p. 71, line 13–p. 73, line 2; p. 75, lines 4–7; p. 77, lines 4–6; p. 77, lines 10–13; p. 79, lines 9–11; for *al-Amkina al-mughliṭa* and *Kitāb at-Tahḥil* see Zimmermann (n. 1 above), esp. p. 411 nn. 53–4. Cf. Gotthard Strohmaier, 'Al-Fārābī über die verschollene Aristoteleschrift "Über Gesundheit und Krankheit" und über die Stellung der Medizin im System der Wissenschaften', in *Aristoteles als Wissenschaftstheoretiker*, eds J. Irmscher and R. Müller, Berlin, 1983, pp. 202–5.

3. For Avicenna and Averroes see Richter-Bernburg, 'Medicina ancilla' (n. 1 above), esp. pp. 93–6 with nn. 7–14; for Maimonides see G. Freudenthal, 'Maimonides' Philosophy of Science', in *The Cambridge Companion to Maimonides*, ed. K. Seeskin, Cambridge, 2005, pp. 134–66, and S. Stroumsa, 'Al-Fārābī and Maimonides on Medicine as a Science', *Arabic Sciences and Philosophy*, 3, 1993, pp. 157–8, 159, 235–49. To a modern observer, their adjudication between Galen and Aristotle has a false ring to it. They professed unwavering commitment to Aristotle's authority as philosopher and scientist against the physician Galen, who was a mere artisan posing as a philosopher. But unlike al-Fārābī, they also largely accepted Galen's more advanced physiology and anatomy. This convenient but superficial compromise was rationalized in terms of a two-tier system of knowledge: the philosopher enunciates immutable principles, while the specialist in a given discipline is permitted to complete and supplement the system with additional, even alternative, data. To borrow a phrase from another context, Ludwig Marcuse's coinage *repressive tolerance* would seem apt here. Received doctrines were accepted on the basis of authority, but deviation from these same doctrines was permitted as long as it remained at the level of the particular 'art' of medicine, in contrast to the demonstrative science of physics. See further D. Gutas, 'Medical Theory and Scientific Method in the Age of Avicenna', in *Before and after Avicenna*, ed. D. Reisman, Leiden, 2003, pp. 145–62.

الشيخ والفيلسوف

قراءة في المدينة الفاضلة بين الحكيم الترمذي والفارابي

خالد زهري

الخزانة الملكية المغربية

كانت المدينة الفاضلة شغلا شاغلا لكل من الفلاسفة ورجال السياسة. لكن، لم نر من الباحثين، من بحث فيها، من خلال التراث الصوفي. فهل يعني هذا، تأكيد أطروحة عزوف الصوفية عن الممارسة السياسية، وعن خوض غمارها، والانعزال عن الإسهام في المجتمع المدني؟ وعليه، فسنبسط الضوء على هذه المسألة، من زاوية المقارنة بين مشروعين، هما أهم المشاريع الإسلامية وأعماقها، في التنظير لنظرية المدينة الفاضلة، وهما: مشروع المعلم الثاني^١ (الفارابي)، ومشروع حكيم ترمذ وشيخها (الحكيم الترمذي).

١. يلقبه محمد الطالب ابن الحاج السلمي بـ «المعلم الأصغر»، علاوة على «المعلم الثاني» (الأزهار الطيبة النشر فيما يتعلق ببعض العلوم من المبادئ العشر لمحمد الطالب ابن الحاج السلمي المرادسي الفاسي، تحقيق جعفر ابن الحاج السلمي، منشورات جمعية تطاون أسمىر، سلسلة تراث (١٢) - مطبعة الخليج العربي، تطوان، ١٤٢٨ / ٢٠٠٧، ج. ٢، ص ١٩٦، ٢٠٣)، ومما قاله فيه: «الحكيم المشهور، أكبر فلاسفة الإسلام. لم يكن فيهم من بلغ رتبته، في فنونه، الذي قيل له: «المعلم الثاني» (الأزهار الطيبة النشر، ص ١٩٦).

el-Medinetü'l - Fazıla

130583

Farabi

060050

01 Ekim 2020

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

III- Les maîtres et leurs méthodes